

tiği bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir devrinde irtidat hareketlerine karşı yapılan savaşlarda üstün başarılar gösterdi. Hz. Ömer döneminde de önemli işler yaptı. Irak (Sevâd) bölgesi fethedilince vergi tahsil işine Sâsânîler devrinde olduğu gibi devam ediliyordu. İslâmî esaslara uymayan bu usulü Hz. Ömer 16 (637) yılında değiştirmeye karar verdi. Bu işi gerçekleştirebilecek ehil kişi olarak Osman görüldü ve kendisi Irak'ta uygulanacak yeni vergi sisteminin esaslarını belirlemekle görevlendirilen komisyonun başına getirildi. Huzeyfe b. Yemân da onun yardımcısı oldu. Hz. Ömer'in bizzat ilgilenmesi ve yönlendirmesiyle aylar süren çalışmalar sonunda bölgedeki ziraata elverişli araziler ölçüldü ve nüfus sayımı yapılarak özellikle zimmîlerin sayısı tesbit edildi. Böylece âdil bir vergi tahsiline gidildi. Osman b. Huneyf'in başarılı çalışmaları sayesinde devlet gelirleri üç kat arttı. Ancak yeni vergi sistemiyle insanlara haksızlık yapılmış olabileceği endişesine kapılan Hz. Ömer vergi uygulaması hakkında soruşturma yaptırdı; uygulamadan vatandaşların da memnun olduğunu anlayınca Osman b. Huneyf'i Kûfe'ye sâhibül-harâc tayin etti. Hz. Ömer bu uygulamayı daha sonra yaygınlaştırdı, Basra Valisi Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile diğer valilerden vergi toplama işinde Osman b. Huneyf'in geliştirdiği usulü uygulamalarını istedi.

Osman b. Huneyf, Hz. Ömer'in vefatından sonra Medine'ye geldi ve Hz. Osman devrinde herhangi bir görev almayarak ilimle meşgul oldu. Bu dönemde ortaya çıkan fitnelere ve karışıklıklardan uzak durdu. Hz. Ali hilâfete gelince onu Basra'ya vali tayin etti. Cemal Vak'asında taraflar arasındaki ihtilâfları gidermek için büyük gayret gösterdi ve şehri Hz. Ali adına savundu; fakat sonunda taraftarlarıyla birlikte teslim olmak zorunda kaldı. Cemal Vak'asının ardından Kûfe ve Basra bölgesi yeniden Hz. Ali'nin yönetimine girince Kûfe valiliğine getirildi. Ancak başşehir Medine'den Kûfe'ye nakledilince görevi onun de sona ermiş oldu. Osman b. Huneyf muhtemelen Muâviye b. Ebû Süfyan döneminin ilk yıllarında (41/661) Kûfe'de vefat etti. Sabırlı, cesur ve âdil bir kişi olduğu belirtilen Osman b. Huneyf, Resûl-i Ekrem'den bir hadis nakletmiş (Müsned, IV, 138), kendisinden kardeşinin oğlu Ebû Ümâme b. Sehl, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Umâre b. Huzeyme b. Sâbit, Nevfel b. Mûsâhik ve Hânî b. Muâviye es-Sadeffî rivayette bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 138-139; Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâb-i'n-nebî", 8; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 209-210; İbn Mâce, "İkâme", 189; Tirmizî, "Da'avât", 119; İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 630; Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *en-Neseb* (nşr. Meryem M. Hayrüddir), Beyrut 1410/1989, s. 272; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 255, 337; V, 48; VI, 8; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 86, 135; a.mlf., *et-Târîh* (Zekkâr), s. 106, 135, 136, 152; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 209; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 273; Belâzürî, *Ensâb*, I, 163; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Kâni', *Mu'cemû's-şahâbe* (nşr. Ebû Abdurrahman Sâlâh b. Sâlim el-Musarrâfî), Medine 1418/1997; II, 257-258; İbn Hazm, *Ensâb'ü's-şahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 474; İbn Abdülber, *el-İstifâh* (Bicâvî), III, 1033; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 473; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 519; III, 201, 204, 211-219, 225, 260; IV, 44; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1387/1967, XVI, 205-207; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 320-322; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: esmâ'ü's-şahâbeti'r-ruvât*, I, 163; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VI, 169, 170, 299; VII, 240, 242-244, 246; VIII, 84; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 449; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 112-113.

MEHMET EFENDİOĞLU

OSMAN KEMÂLÎ EFENDÎ

(bk. KEMÂLÎ EFENDÎ).

OSMAN b. MAZ'ÛN

(عثمان بن مظعون)

Ebû's-Sâib Osmân b. Maz'ûn
b. Habîb el-Cumahî
(ö. 2/623-24)

Sahâbî.

Kureys kabilesinin Benî Cumah koluna mensuptur. Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla on üçüncü kişi olarak İslâmiyet'i kabul etti. Yine ilk müslümanlardan olan oğlu Sâib ve kardeşleri Kudâme, Abdullah ve Sâib ile beraber Birinci Habeşistan Hicreti'ne katıldı. Mekkeliler'in İslâm'ı kabul ettiğini duyunca yakınlarıyla birlikte Mekke'ye döndü. Haberin asılsız olduğunun anlaşılması üzerine Velîd b. Mugire'nin himayesine girmek zorunda kaldı. Müşriklerin Hz. Peygamber ile ashabına işkence yaptığını gören Osman, Velîd b. Mugire'nin himayesini terkedip Allah'ın himayesine girdiğini açıkladı. Daha sonra da kardeşleriyle birlikte Medine'ye hicret etti. Resûl-i Ekrem onu Hazrec kabilesinden Abbas b. Ubâde (veya Mâlik b. Teyyihân) ile kardeş ilan etti ve ailesine Medine'de ev yapıp yerleşmeleri için bir arsa tahsis etti. Bedir Gazvesi'ne de oğlu ve iki kardeşiyle beraber katıldı. Osman b. Maz'ûn bu savaşın ar-

dından vefat etti ve Medine'de ilk vefat eden muhacir oldu. Hz. Peygamber onun ölümüne üzüлüp ağladı ve naaşını öptü (Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 35, 36; Tirmizî, "Cenâ'iz", 14), "Bu bizim âhirete ilk gidenimizdir" diyerek onu Bakî mevkine defnetti, daha sonra burası kabristan haline getirildi. Osman'ın defninden sonra Resûl-i Ekrem'in bir sahâbiden büyükçe bir taş getirmesini istediği, sahâbî taşı kaldıramayınca Resûlullah'ın onu alıp kabrin başucuna koyduğu ve, "Böylece kardeşimin kabrini bulur, tanır ve ailemden ölenleri de artık buraya gömerim" dediği belirtilmektedir (İbn Mâce, "Cenâ'iz", 42; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 57, 59). Nitekim Osman'ın ardından Resûl-i Ekrem'in oğlu İbrâhîm de aynı yere defnedildi. Osman b. Maz'ûn'u hicretten sonra evlerinde misafir eden Ümmü'l-Alâ bint Hâris el-Ensârîyye, onun cenazesinin yanında Allah'ın Osman'a ikramda bulunduğundan şüphesi olmadığını söyleyince Resûl-i Ekrem bunu nereden bildiğini sormuş, "Cenâb-ı Hak ona ikram etmezse kime eder ki?" şeklindeki cevabı üzerine Allah'ın elçisi iken kendisine bile ne yapılıcağını bilemediğini belirterek bu tür sözlerin uygun olmadığını ifade etmiştir (Buhârî, "Cenâ'iz", 3; "Şulh", 30). Kızkardeşi Zeyneb, Hz. Ömer ile evli olduğundan Abdullah b. Ömer ile Hz. Hafsa'nın dayısı olan Osman b. Maz'ûn'un vefatından sonra geride bir kızı ile oğulları Abdurrahman ve Sâib kalmıştır. Hz. Peygamber'in, Buvât Gazvesi'ne giderken Medine'de yerine vekil bıraktığı Sâib Yemâme'de şehid düştü.

İbadete düşkün olan Osman b. Maz'ûn günah işlemekten son derece sakınırdı. Câhiliye döneminde de içki içilmesine karşı çıktığı, "Aklımı başımdan alan, benim seviyemde olmayanları halime güldüren ve kızımı istemediğim kimseyle evlendirmeme sebep olan bir şeyi kesinlikle içmem" dediği belirtilmiştir. Savaşlarda bekârlığın sıkıntı verdiği, bu yüzden günaha girmekten korktuğu gerekçesiyle kendisini hadım ettirmeyi düşünmüş, fakat Resûl-i Ekrem ona izin vermemiş ve oruç tutmasını tavsiye etmiştir (Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 6-8; Heysemî, IV, 253). Osman b. Maz'ûn'un eşi Havle bint Hakîm kocasının ibadete düşkünlüğü sebebiyle kendisiyle ilgilenmemesi üzerine giyimini ihmal edince Hz. Âişe durumu Resûl-i Ekrem'e haber vermiş, Resûl-i Ekrem de Osman'ı çağırarak her hususta ölçülü olmasını, bunun için kendisini örnek almasını söylemiş, eşinin, misafirin ve nefsinin de kendi üzerinde hakkı bulunduğunu hatırlatarak herkese

hakını vermesini tembih etmiştir (*Müşned*, VI, 268; Ebû Dâvûd, “Teṭavvu”, 28).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, VI, 268; Buhârî, “Cenâ’iz”, 3, “Şulh”, 30, “Menâkıbü'l-enşâr”, 46, “Nikâh”, 8; Müslim, “Nikâh”, 6-8; İbn Mâce, “Cenâ’iz”, 42, “Nikâh”, 14; Ebû Dâvûd, “Cenâ’iz”, 35, 36, 57, 59, “Teṭavvu”, 28; Tirmizî, “Cenâ’iz”, 14; İbn Sa’d, *eṭ-Tabakât*, III, 393-400; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 61; İbn Abdülber, *eṭ-İstîâb*, III, 85-89; İbnü'l-Esîr, *Üs-dü'l-gâbe* (Bennâ), II, 318-319; III, 598-601; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, I, 153-160; Heysemî, *Mecma'u'z-zewâ'id*, IV, 253; İbn Hacer, *eṭ-İşâbe* (Bicâvî), IV, 461-462; A. J. Wensinck, “Osman b. Maz'ûn b. Habîb”, *İA*, IX, 431; Ahmet Önkâl, “Buvât Gazvesi”, *DİA*, VI, 478; Selman Başaran, “Havle bint Hakîm”, a.e., XVI, 538-539.

M. YAŞAR KANDEMİR

OSMAN NÛRİ EFENDİ

(bk. KAYIŞZÂDE HÂFİZ OSMAN NÛRİ).

OSMAN PAŞA, Gazi

(bk. GAZİ OSMAN PAŞA).

OSMAN PAŞA, Özdemiroğlu

(ö. 993/1585)

Osmanlı vezîriâzâmı.

933'te (1527) Mısır'da doğdu. Babası San'a fâtihi ve Habeşistan beylerbeyi olan Özdemir Paşa'dır. Annesinin Abbâsî hânedanına mensup olduğu ileri sürülür. Bazı Osmanlı kaynaklarında babası Özdemir Paşa'nın Dağıstan'dan getirilen bir Mısır Çerkezi olduğu belirtilir (Selânîkî, I, 74). Çocukluğu genellikle babasının görev yeri olan Mısır'da geçti ve genç yaşlarından itibaren bazı devlet kademelerinde çalıştı. On dört yaşında iken Mısır kullar ağalığına tayin edildiği belirtilirse de ruus kayıtlarından onun babasının görevi dolayısıyla Mısır müteferrikası olduğu ve maaşa bağlandığı anlaşılmaktadır (BA, KK, nr. 209, s. 144; nr. 210, s. 256). Bilinen ilk önemli görevi Mısır'da sancak beyliği ve hac emirliğidir. Mısır'da bir nevi muhafaza görevi olan sancak beyliği sırasında 967'de (1560) hac emirliğini üstlendi ve üç yıl kadar bu vazifeyi sürdürdü (Karanfil, s. 5-6). Bu sırada kendisine daha önce babasının ilk beylerbeyliğini yaptığı Habeş eyaleti de verildi. Yedi yıl kadar süren beylerbeyliği sırasında Habeş eyaletinde Osmanlı idaresini sağlamlaştıran Osman Paşa 975 Saferinde (Ağustos 1567) azledilince Kahire'ye döndü. Dört ay sonra da Yemen eyaleti Yemen ve San'a diye ikiye ayrılınca San'a bey-

lerbeyi oldu (BA, MD, nr. VII, s. 197). Ancak Zeydîler'in Yemen Beylerbeyi Murad Paşa'yı öldürmesi üzerine tekrar iki eyalet birleştirildi ve idaresi Osman Paşa'ya verildi (BA, MD, nr. VII, s. 220). Osman Paşa, yanında önemli sayıda bir kuvvet olduğu halde 976 (1568) yılı ortalarında Yemen'e gitti.

Bu son tayinlerde babasının eskiden söz konusu bölgelerde idarecilik yapması ve bölge hakkında edindiği tecrübeler rol oynamış olmalıdır. Osman Paşa, beylerbeylikleri sırasında bir taraftan Portekizliler'in bölgeye sızmasını ve yerleşmesini engellemeye, diğer taraftan da yerel eşkıya gruplarına karşı mücadele ederek Mısır ile Habeşistan arasındaki bağları kuvvetlendirmeye çalıştı. Mısır Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa ile Koca Sinan Paşa arasında cereyan eden sıkı rekabette Lala Mustafa Paşa'nın tarafında yer aldı. Bu seçimi onun geleceğine de yön verdi. Söz konusu rekabet ve serdar tayinleri dolayısıyla Yemen'de otorite boşluğu doğdu ve mahallî güçlerin yol açtığı karışıklıklar Osmanlı hâkimiyetini zayıflattı. Çünkü yerli unsurların ayaklanmasını bastırmak için İstanbul tarafından görevlendirilen Osman Paşa ve Lala Mustafa Paşa Yemen'e gitmeyi kastı olarak geciktirdiler ve Zeydîler güçlü bir konuma gelip Yemen'e filen hâkim oldular. Osman Paşa'nın 3-4000 kişilik bir öncü kuvveti ve on yedi parça donanma ile Yemen beylerbeyi olarak Süveyş ve Cidde üzerinden San'a'ya hareketi bu olaylara rastlar.

Başlangıçta Zebîd'de kuşatma altında kalan Osmanlı garnizonunu kurtarıp Taiz Kalesi'ni alarak başarılı olan Osman Paşa daha sonra Zeydîler tarafından muhasara edildi ve kendisini bu zor durumdan yerine serdar tayin edilen ve bir anlamda rakibi olan Koca Sinan Paşa kurtardı. Bununla birlikte Osman Paşa kurtarıcısının kibirinden dolayı ona itaat etmedi, davet edilmesine rağmen Sinan Paşa'nın huzuruna çıkmadı. Böylece paşalar arasındaki rekabette Osman Paşa'nın açıkça Lala Mustafa Paşa tarafında yer aldığı ortaya çıkmış oldu. Sinan Paşa, bu itaatsizliği ve Lala Mustafa Paşa ile birlikte kendisine cephe alması yüzünden onu Yemen'den uzaklaştırdı. Osman Paşa, bir süre annesinin Kureyş soyundan olması sebebiyle güçlü şahsî dostluklar kurduğu Hicaz emirleri ve şerifleriyle vakit geçirdikten sonra Kahire'ye döndü. Rebîülevvel 978'de (Ağustos 1570) aldığı emirle mâzûliyetini geçirmek için İstanbul'a çağırıldı. İstanbul'a geldiğinde Vezîriâzam Sokullu Mehmed Paşa, Koca Si-

nan Paşa'nın raporları doğrultusunda ona soğuk davrandı, hatta bir süre şehre girmesine izin vermedi. Bazı tarihçiler bunu İstanbul'daki veba salgınına bağlar ve bu yüzden onun bir süre Topkapı civarında sur dışında çadırda oturduğunu belirtir. Lala Mustafa Paşa'nın araya girmesiyle Lahsa beylerbeyliğine gönderilen Osman Paşa (978/1571) bu görevde bir yıl kadar kaldıktan sonra Basra'ya nakledildi (10 Rebîülâhîr 981 / 9 Ağustos 1573). Bu görevi sırasında Portekizliler'in bölgede yerleşmesini önlemek için mücadele etti, hatta bu amaçla Hüzmüz'e birkaç akında bulundu. Ancak kısa süren görevi sırasında Portekizliler'in bölgede ticarete başlamasına ve yerli Arap kabileleriyle iş birliği yapmasına engel olamadı. Onları tamamen körfez dışına atmak amacıyla yaptığı büyük hazırlıkları tamamlayamadan Diyarbekir beylerbeyliğine tayin edildi (5 Rebîülevvel 984 / 2 Haziran 1576). Buradaki beylerbeyliği bir buçuk yıl kadar sürdü (Karanfil, s. 10).

Osmanlı-Safevî savaşının 986'da (1578) başlaması sırasında serdar tayin edilen Lala Mustafa Paşa, Şirvan ve Dağıstan beylerbeyliğini teklif ettiği Osman Paşa'yı sefere çağırdı (25 Muharrem 986 / 3 Nisan 1578). Osman Paşa bu teklifi kabul etti ve henüz herhangi bir resmî unvanı olmaksızın 1000 kişilik maiyetle Erzurum civarında orduya katıldı. 986 (1578) yazında ordunun esas unsurlarıyla birlikte Erzurum'dan doğuya doğru ileri harekâta girişti. Safevîler'e karşı önce Çıldır'da (5 Cemâziyelâhîr 986 / 9 Ağustos 1578), ardından Alazan nehri yakınlarında Koyungeçidi'nde (Receb 986 / Eylül 1578) Osmanlı kuvvetlerinin üstün gelmesinde önemli rol oynadı. Birincisi özellikle Gürcistan ve Dağıstan, ikincisi Şirvan yolunu Osmanlılar'a açan zaferler olması bakımından kariyeri için de bir dönüm noktası oldu (Kütükoğlu, s. 52-53). Nitekim Lala Mustafa Paşa zaferlerin ardından orduyu kıslamak üzere Erzurum'a çektiğinde Osman Paşa'yı vezir rütbesine yükseltti ve onu küçük bir ordu ile Şirvan ve Dağıstan beylerbeyi olarak cepheyi korumakla görevlendirdi (*Târîh-i Osman Paşa*, vr. 13^{a-b}). Ancak Safevîler, Osmanlı ordusunun Erzurum'a çekilmesini fırsat bilerek karşı harekâta geçtiler. Şemahî'ya kapanan Osman Paşa burada Safevî kuvvetlerinin başındaki Aras Han karşısında zor durumda kaldı. Bir süre sonra Kırım hanının kardeşi Âdil Giray Han kuvvetleriyle Osman Paşa'ya katıldıysa da kendi başına hareket etmesi bir otorite krizinin ortaya çıkmasına yol açtı. Osman Paşa, bu disiplinsizlikler karşısında az